

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARANYI TAMÁS PÉTER**
AZ ENYHÜLÉS MEGHATÁROZÁSA A HIDEGHÁBORÚ
HISTORIOGRÁFIÁJÁBAN
- **HÁDA BÉLA**
EGYENSÚLYOZÁSTÓL A SZOVJETBARÁTSÁGIG
- **SZEGŐ IVÁN MIKLÓS**
A FINN TÖRTÉNELEM ÖT KIHÍVÁSA ÉS A FINN ELIT ÖT VÁLASZA,
1945–1990
- **DÉVÉNYI KINGA**
FORRADALMAK ÉS PUCCSOK AZ ARAB VILÁGBAN
A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN
- **DUDLÁK TAMÁS**
A SZARAJEVÓI MERÉNYLET HELYE A TÖRTÉNELEMBEN
- **SZEMLE**
BÓDAI DALMA, KOÓSZ ISTVÁN, KACZÚR ÁGNES,
BÍRÓ LÁSZLÓ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos, Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 3.

TARTALOM

Két szuperhatalom között. Kísérletek a mozgástér szélesítésére a hidegháború korszakában (Bíró László)	327
<i>Tanulmányok</i>	
Baranyi Tamás Péter: Az enyhülés meghatározása a hidegháború historiográfiájában	331
Háda Béla: Egyensúlyozástól a szovjetbarátságig. India szuperhatalmakkal szembeni politikájának evolúciója, 1947–1971	357
Szegő Iván Miklós: A finn történelem öt kihívása és a finn elit öt válasza, 1945–1990	389
Dévényi Kinga: Forradalmak és puccsok az arab világban a 20. század második felében. Paradigmatikus elemzés	423
<i>Műhely</i>	
Dudlák Tamás: A szarajevói merénylet helye a történelemben. Az első világháború okainak kontrafaktuális elemzése	467
<i>Szemle</i>	
A családtörténet-kutatás új útjain (Bócai Dalma)	485
Amikor gésának öltöztek a bálokon a lányok. A japán–magyar kapcsolatok történetéhez (Koósz István)	488
Magyarország és az arab világ, 1947–1989 (Kaczúr Ágnes)	491
Eszmélés és közösségépítés. Helyzetjelentések a magyar kisebbségi életről a királyi Jugoszláviában (Bíró László)	493

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

Amikor gésának öltöztek a bálokon a lányok

A japán–magyar kapcsolatok történetéhez¹

Az utóbbi években megszorodtak a japán–magyar kapcsolatok történetének különböző aspektusait bemutató kötetek.² Ezek sorába illeszkedik Tóth Gergely monográfiája is, amely az 1869 és 1913 közötti időszakot dolgozza fel. A könyv alapvető erénye, hogy szerzője a témát valóban két ország kétoldalú, paralel kapcsolataként mutatja be, így nemcsak Japán magyarországi jelenlétét elemzi, de ugyanolyan súllyal vizsgálja a Japánban felderíthető, Magyarországra vonatkozó forrásokat is. Ez a forrásfeltáró munka – bizonyára a nyelvi akadályok miatt is – sokáig elhanyagolt terület volt, a szerző érdeme, hogy sikerült jó néhány eddig teljesen ismeretlen japán forrást ismertetnie. Tóth Gergely az előszóban a kutatás céljait úgy határozta meg: Japán és a Monarchia, e két 19. századi „későn jövő” ország döntéseit, stratégiáit, a korabeli tudástranszfer tartalmait, a két fejlődő állam egymásra való odafigyelését, a kelet-európai orientalizmus kialakulását, valamint a magyarországi Japán-kép, illetve a japán Magyarország-kép alakulását kívánja vizsgálni. A két kultúra viszonyának objektív feltárását és értékelését azonban igen megnehezíti, már a tárgyalt korban is, hogy a néhány felületes hasonlóság alapján megjelenő, romantikus színezetű nyelv- és egyéb rokonítási kísérletek mindenáron valamiféle ősi vonzódást és rokonságot feltételeztek a két kultúra között. A szerző – éppen ezért – az elsődleges források feltárásának fontosságát hangsúlyozza, és ennek szellemében munkája során hatalmas adat- és forrásmennyiséget dolgozott fel (melyek között fontos és releváns japán levéltári és nyomtatott források is vannak). Talán csak egy logikai következtelenséget tehetünk szöve: a negyedik, *Diplomácia és külkereskedelem* című fejezetnek az első fejezet után kellene következnie, a jelenlegi struktúrában ugyanis előbb ismerkedhetünk meg részletesen az 1870–1890-es évek utazásaival, mint az 1869-es barátsági, hajózási és kereskedelmi szerződéssel.

Az igen szerteágazó tematika miatt csak néhány részterület bemutatására koncentrálok ismertetésben. Az első fejezetben a két címszereplőt: az Osztrák–Magyar Monarchia, valamint a sógunátus évszázadai után a modern fejlődés útjára lépő Meidzsi-kori Japán alapvető viszonyait mutatja be a szerző. A következő részekben a Japánban járt nagy állami vagy magánexpedíciókról (Széchenyi-expedíció, Ferenc Ferdinánd expedíciója) és az egyéb utazókról (Szemere Attila, Bozóky Dezső, Zichy Ágost) olvashatunk. Az utazókat vizsgálva egyértelműen megállapítható, mivel a japán látogatók útjai „elsősorban szakmai jellegű tanulmányi utak voltak”, sokkal kevesebb japán látogatott el Magyarországra. A japánok útjai

1 Tóth Gergely: *Japán–magyar kapcsolattörténet, 1869–1913*. Bp., Gondolat Kiadó, 2018. 352 p.

2 A 2017-ben megjelent kötetek: Wintermantel Péter: *Nippon-babona. A magyar–japán kapcsolatok története*. Bp., 2017; Kiss Sándor: *Japán vonzásában*. Bp., 2017; Umemura, Yuko: *Japánok és magyarok egymásról*. Bp., 2017.

elsősorban az Egyesült Államokba és Nyugat-Európába irányultak, ráadásul az is kedvezőtlenül hatott, hogy Budapest a Monarchián belül hátrányban volt Béccsel szemben. Szinte mindenki Bécsen keresztül jött Magyarországra, és csupán néhány napra, sokszor csak udvariassági látogatást téve a társfővárosba. Talán ebből következik, hogy viszonylag kevés japán forrás lelhető fel. Ezzel szemben a magyarok egy része magáért az utazásért utazott – „l'art pour l'art” utazó volt –, s azért volt annyi arisztokrata, vállalkozó az útra kelők között, mivel ők rendelkeztek utazáshoz szükséges anyagi lehetőségekkel. A Japánban járt többi személy általában valamilyen nagyobb szervezet keretein belül jutott el a távoli országba (tengerészek, meglepően sok hajóorvos, papok stb.).

Még egy fontos körülmény érdemel figyelmet: a korszak a tömegsajtó kialakulásának kora. Egy új szereplő jelent meg a közvélemény Japán-képének alakításában: az újságíró (olyan jellegzetes példákkal, mint Pásztor Árpád, Izsóf Alajos vagy Kozmutza Kornélné Márkus Ottília). Nem lehet eléggé hangsúlyozni az ő szerepüket, mert a kor legfontosabb médiuma az újság volt, s a fővárosi és vidéki napilapok Japánról szóló cikkei alapvetően befolyásolták a japánokkal személyesen alig találkozó közönség nézeteit. Az is nyilvánvaló, hogy az írásokból kibontakozó Japán-kép – néhány elitélő motívumtól eltekintve – határozottan előnyös. Ekkoriban alapozódik meg Japán alapvetően pozitív képe. Nyilván a megjelent írásokról szóló összeállítás nem lehet teljes, még sok vonatkozás rejtőzhet a korabeli lapok hasábjain (például olyan magyar utazók is előkerülhetnek, akik nem jelentettek meg könyvet, csak hírlapi cikkben számoltak be utazásukról). A korabeli lapok is szolgálhatnak újabb adatokkal: egyes lapok ugyanis megjelentették a nagy szállodákban megszállt idegenek nevét. Mutatóba csak néhány példa: Kajiura J. (?) tokiói távírómérnök (1899), Macukata Maszajosi politikus, volt miniszterelnök (1902), Siraszava Homi erdőtanácsos (1910). A japán források feltárását is tovább kell folytatni: Japánban hagyomány volt a literátus életforma, a naplók írása, s akik távoli utakra indultak, bizonyára készítettek feljegyzéseket.

A negyedik fejezet a diplomáciai és külkereskedelmi kapcsolatokat mutatja be. Alapvető problémaként merül fel, vajon lehet-e a közös külügyminisztérium birodalmi külpolitikáján belül valamilyen külön magyar kezdeményezést, szálát, irányultságot elkülöníteni. A szerzőnek itt is sikerült jellegzetesen magyar szereplőket bemutatni (például Palotay Ödön, báró Szilassy Gyula).

Az ötödik, a kulturális, művészeti kapcsolatokról szóló fejezet az előzőeknél vázlatosabbra sikeredett. Ezt bizonyára a kérdés kiterjedtsége is magyarázza: nehéz egy fejezetben belül szólni a képző- és iparművészet, a színház, az irodalom, a nyelvoktatás egymástól távol eső témáiról. Nyilvánvaló, hogy a terjedelem nagymértékű felduzzasztása nélkül nem lehet minden területet kellő mélységben tárgyalni, ennek ellenére a kulturális kapcsolatok részletesebb kifejtést igényeltek volna. Leegyszerűsített Kavakami Otodzsiró és Szadajakko magyarországi vendégszereplésének bemutatása, pedig tényleg elmondható, hogy valóságos Szadajakko-láz tört ki Budapesten (készülő japán színházi bibliográfiámban eddig nem kevesebb mint 111 korabeli sajtóközleményt gyűjtöttem csak 1902-ből). Nagyobb hiány, hogy a szerző nem említi a Japánba visszatért Szadajakko „pótlásaként” felléptetett, Hanako néven a tárgyalt korszakban háromszor is vendégszereplő Óta Hiszát, mivel az ő színpadi karrierje is bizonyíték arra, hogy mekkora igény volt a századfordulón a „japán stíltre”. Óta Hisza 1910–1911 őszi-tavaszi még nagy vidéki körutat is tett: fellépett Aradon, Nyíregyházán, Pécsen, Szabadkán, Nagyváradon, Szatmáron stb. Olyan írók írtak róla áradozva, mint Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, Dutka Ákos vagy Somlyó Zoltán. Talán az ő műsora volt sokak számára a japánokkal való első találkozás, akkor láthattak először igazi hús-vér japán embereket szemtől szemben, noha a színpadon sokszor nézhettek „japánokat”, mivel A gé-

sák volt az egyik legtöbbször bemutatott operett. Bár mind Szadajakko, mind Hanako japán színházi autentikusságához kétség fér, mégis a hagyományos japán színház elemeiből építkező műsoruk és az „operett-japánok” negédes csacsogása között ég és föld volt a különbség. Mégsem szabad lebecsülni a japán témájú darabok (*Mikádó*, *A gésák*, *Pillangókisasszony*) jelentőségét, mert különben nem érthető az a „japán láz”, aminek jeleit sokszor megfigyelhetjük. Néha érthetetlen is az ilyen nagy vonzódás Japán iránt, hiszen ezt – ahogy fentebb láttuk – személyes kapcsolatok kevéssé indokolták. Miért gyűjtöttek mégis oly sokan japán tárgyakat, miért fényképezkedtek fiatal lányok gésajelmezben, miért volt annyi bálon japán életkép, miért szerepelt az orfeumok műsorán annyi japán szám, hogyan lett egy ilyen távoli ország kultúrája ilyen rövid idő alatt ennyire közismert?

A hatodik fejezetben (*Eszmék, nemzeti ideológiák*) a szerző bemutatja a „turanizmus”, a „magyar-japán rokonítási kísérletek”, a „sárga veszedelem” gondolatainak korai megjelenését. Talán csak amiatt lehet hiányérzetünk, hogy a szerző nem elemezte mélyebben az orosz-japán háborúval kapcsolatos publicisztikát, egyáltalán azt a folyamatot, amelynek során egy tipegő, udvarias kis japánokkal teli „Tündérországból” a „sárga veszedelem” rémével fenyegető hódító birodalom lett. A következő fejezetben betekintést nyerünk egyéb kelet-európai országok (Lengyelország, Csehország, Románia, Horvátország, Ausztria) és Japán kapcsolataiba. Az újabb tartalmi egység a *Bájos Tündérorság*, dicsőséges *Dai Nippon* címet viseli, és tulajdonképpen a kor utazási irodalmán alapuló, kedélyes stílusú, anekdotikus „bédekker” Japánról. Kétségkívül élvezetes olvasmány, de kérdés, helye van-e tudományos igényű műben.

A könyvet olvasva a szerző félelme aligha látszik indokoltnak: a téma kutatása nem „csak kuriózumok utáni bogarászás”, a kapcsolattörténet felderítése egyéb tudományterületek (irodalom-, színháztörténet stb.) számára is új eredményekkel szolgálhat. A további kutatás feladata lehet például mind a japán, mind a magyar utazók háttérének teljesebb felderítése, az irodalmi művek, színdarabok japán vonatkozásainak felszínre hozása, a Magyarországon és Japánban járt művészek visszhangjának elemzése, illetve annak feltárása, miként jelent meg a japonizmus a mindennapi életben.

Koós Izván*

* A szerző az ELTE Kőrösi Csoma Sándor Kollégium könyvtárosa (1118 Budapest, Dayka Gábor u. 4., kooszishiso@caesar.elte.hu).

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2019-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap